

1908); (-kó) = Kuskó Dezső (SZÉV 1908); (Ky) = Kállay István (SZÜN 1941); (L...i) = Liptai Károly (SZH 1894); (Lk.), L. K. = Lukács Kornél (SZN 1920); (nb.) = Nagy Béla (SZÉV 1907); -ny -r = Szmollény Nándor (SZH 1893); -oy- = Bolgár Lajos (Boyár álnévéről) (SZÉV 1906); -ő = Cserő Ede (SZH 1893); P. P. = Polgár Péter (SZÉV 1907); pj. = Pásztor József (SZÉV 1908); -r = Pásztor József (SZÉV 1908); -s = Bartos Fülöp (SZH 1893); San Toy = Sz. Szigethy Vilmos (saját kezű aláírása az SZN 1902. febr. 6-i számának 6. lapján); -ska, -zy, Cs. M. = Cserzy Mihály (a Miska, Cserzy nevéből) (SZH 1893, 1899); (t. z.) = Tóth Zoltán (SZÉV 1909); Tárnok László = Ifj. Tóth László (*Törmörkény István irodalomtörténeti sorsa*. Szeged, 1942. c. füzetének végén közölt bibliográfia szerint); Tárnok Sándor = Heródek Sándor (SZÜN 1940); Tobogán = Domokos László (idézett levele szerint); (u.) = Újvári Péter (SZÉV 1906); Ugor = Balassa József (SZÉV 1906); -y = Cserzy Mihály (Délmagyarország 1917); -zy = Nagy Zoltán (SZN 1910); -zai = Pásztor József (Kézai Simon álnévéről) (SZÉV 1908).

Sem Gulyás, sem Debreczeni Kornélia könyvében nem szerepel a Nyugat

elbeszélőjének, Tóth Wandának a neve. Nyilván, mert egyikük sem tudta, hogy írói név. Fenyő Miksa számos levelét közli (*Feljegyzések és levelek a Nyugatról*. 1975. 445–456.), s ezeket eleinte Berndt Anna névvel írta alá. A rejtélyes dombiratosi író név valójában Ráth Ilona (1878–1926). (Vö. Ráth András, Békési Élet 1990/2).

Míndezek ezrelékben kifejezhető pót-lások az álnévlexikon hatalmas adattárához képest. Álnevek (írói nevek, fedőnevek, betűjegyek) naponta születnek, így gyűjteményük sohasem lehet teljes, gyűjtésük sohasem fejeződhet be. Vargha Balázs annak idején szerette volna a szerkesztőségeket kötelezni, hogy a kötelespéldányokkal együtt folyamatosan nyújtsák be álnévvel megjelent közleményeik szerzőinek jegyzékét. Alig hiszem, hogy ez most, amikor a kiadók rászorítása a kötelespéldányok beszolgáltatására is szinte lehetetlen, megvalósítható. Többre mennék, ha a megyei, városi, községi könyvtárak lelkes helyismereti munkásaira alapoznánk a gyűjtést. Talán ennek a megszervezése (akár az irodalmi topográfiáé) szintén a Petőfi Irodalmi Múzeum szép földadata lehetne.

Péter László

ZAY FERENC: JÁNOS KIRÁLY ÁRULTATÁSA

KIS PÉTER: MAGYARÁZAT

[BÁNYFY GYÖRGY:] MÁSODIK JÁNOS... TÖRÖK CSÁSZÁRHOZ

MENETELE

A kötetet összeállította, a szöveget gondozta, Kis Péter *Magyarázatát* fordította, a bevezetőket és a jegyzeteket írta Bessenyei József. Budapest, Balassi Kiadó, 1993. 158 l. (Régi Magyar Könyvtár. Források 2.)

Bessenyei József, a XVI. század első felének kiváló ismerője, három kevésbé ismert történelmi forrást (vagy ha úgy tetszik: irodalmi művet) tett közkinccsé az ismertető kötetben. A három közül az első Zay Ferenc alkotása, akit *Az Landorfejérvár elveszése* című munkája alapján már korábban is jól ismertünk

mint régi magyar író. A *János király árultatása* az előbb említett írásnál jóval kisebb, kézírata az Országos Széchényi Könyvtár kézírattárában csupán ötlevélnyi, mégis nagy értékű képvisel, ahogy a sajtó alá rendező is megjegyzi, nem történelmi hitelessége, hanem „szépen folyó magyar nyelve s néhány

életszerű részlete" miatt. Érdekes, hogy ennek ellenére Bessenyei József az első kiadója: 1984-ben a Magyar Nyelv című folyóiratban betűhív formában jelentette meg, s a mostani az első ártírt közreadása. A hozzá írott bevezetés részletesen ismerteti Zay Ferenc életét és tevékenységét, a mű keletkezési körülményeit, rámutat, hogy ez tulajdonképpen egy propagandairat, amely Szapolyai Jánost azzal vádolja (jogtalanul), hogy már a mohácsi csata előtt megegyezett a törökökkel, az ezt felfedező Bánffy Jakobot pedig megölette. Az elfogultan Habsburg-párti Zay itt közölt életrajzából csupán egyetlen fontos momentum hiányzik, az, hogy kassai főkapitány korában aktívan részt vett Verancsics Antal korai erőszakos ellenreformációs kísérletében: 1560-ban elűzte Thomas Frölich magyar elsőpapot, s börtönbe vetette Huszár Gál magyar prédikátort – ezek az intézkedések hatalmas ellenállást szültek, s szabályos lázadáshoz vezettek Kassán.

A második mű, Kis Péter *Magyarázata* jelenti a legnagyobb újdonságot, eredeti, latin nyelvű kézírata idáig a bécsi Österreichische Nationalbibliothek kéziratgyűjteményében várta (sok más társával együtt!) a feltámadást. Bessenyei bravúros levéltári nyomozással felderítette a pécsi származású szerző részletes életrajzát a szülőváros iskolájától a bécsi egyetemen át a különböző hadi és magánéleti viszontagságokig. A fáradság jogos volt, hiszen nem akármilyen munkáról van szó, a *Magyarázat* egyike azoknak az elméleti műveknek, amelyeket Magyarország reménytelen történelmi helyzete inspirált. A megoldás részben hasonló, mint a korabeli protestáns teológusoknál: mivel a nép bűnei miatt támadt ránk büntetésül a török, az első lépés a bűnbánat kell legyen; ehhez az általános elfogadott gondolati konstrukcióhoz azonban Kis Péter egy szabályos hadtudományi értekezést illesz-

tett, kifejtve azokat a gyakorlati intézkedéseket, amelyek az ellenség legyőzését lehetővé teszik. Az 1564-re elkészült mű hadtudományi része egyaránt tartalmaz használatos és irreális elképzeléseket – ezt a sajtó alá rendező részletesen elemzi –, értékét tovább növeli a kézírathoz készült három színes miniatúra, amelyeket e kiadásban is megtalálunk. Ami a teológiai részt illeti, Bessenyei József szerint az katolikus szellemű, ennek azonban tisztelettel ellene kell mondanom. Ha összevetjük Károlyi Gáspár vele egykorú *Két könyvével*, nincs közöttük semmiféle ellentét, a különbség csupán az, hogy Kis Péter kikerüli az összes polemikus kérdést (a pápa mint Antikrisztus, bálványimádás stb.). Mivel a munka a protestánsokkal szimpatizáló Miksa császárnak van ajánlva, s ugyanakkor a szerző a címlapon Oláh Miklós régi, alázatos hívének nevezi magát, azt kell mondanunk, hogy egyike lehetett azoknak, akik nem vették tudomásul az egyházszakadást, s utólag sem lehet róluk megállapítani, hogy humanista, reformokat akaró katolikusok vagy korai protestánsok voltak-e; kortársai közül ilyennek ismerjük Nádasdy Tamás nádort és pártfogoltját, Sylvester Jánost. Akárhogyan volt is, Kis Péter művét eszentül számon kell tartania az irodalomtörténetnek is.

A kötet harmadik írása János Zsigmond erdélyi fejedelemnek a Szigetvár alá induló Szulejmán császárral való 1566-os zimonyi találkozásjáról szól. A magyar nyelvű beszámoló szerzője tagja volt a küldöttségnek, sőt ott volt a szultán sátorában is, az eddigi szakirodalom Bánffy Gergelyként tartotta nyilván, Bessenyei rámutat, hogy valószínűleg Bánffy Györgyről lehet szó. A mű a múlt század első felében már megjelent nyomtatásban, a kézírata azonban (állítólag Rozsnyai Dávid kézírásában) ma lappang, holléte ismeretlen. Szapolyai-pártisága jó ellenpontja

az előző két írásnak – hárman együtt egy jelentős, több tudományágban is alapvető és figyelmet keltő publikációt tesznek ki. A sajtó alá rendező alapos, példaszzerű munkát végzett, jól sikerült Kis Péter *Magyarázatának* fordítása is. Ez a forrásközlés is intő jel arra, hogy jócskán vannak még adósságaink a 16.

század latin és magyar nyelvű irodalmának kiadásában – először meg kell ismernünk és közzé kell tennünk a szövegeket ahhoz, hogy levonhassuk a következtetéseket, ítéletet alkothassunk és összefoglaló munkákat írhasunk.

Szabó András

PÁZMÁNY PÉTER: KERESZTYÉNI IMÁDSÁGOS KÖNYV. GRAZ 1606

A faksimile szövegét közléteszi Kőszeghy Péter. Kísérő tanulmány: Lukácsy Sándor. Budapest, Balassi Kiadó – MTA Irodalomtudományi Intézete, 1993. 268 + 30 l. (Bibliotheca Hungarica Antiqua XXVIII.)

Pázmány Péter korai munkái közé tartozik az az imádságoskönyv, amelynek egyetlen teljes példányáról készült az ismertető hasonmás kiadás. Amint a korabeli hasonló témájú könyvekben szokásos, nem csak imádságokat tartalmaz, hanem azoktól kurzív szedéssel elkülönítve a katolikus vallás alapismereteit is közli: beszél a keresztyénről, a litániákról, a miséről, a gyónásról és még sok minden másról. Ezek a részek nyilvánvalóvá teszik, hogy a szerző főként az áttért protestánsokra számított mint olvasóközönségre – ilyen lehetett hetesi Pethe Lászlóné Kapi Anna asszony, akinek a könyv ajánlása szól –, nekik íródhatott a kötet végén álló „Rövid tanúság” című, mérsékelt hangú hitvédő mű is. Az sem újdonság, hogy egy imádságoskönyvben istenes verseket találunk, itt ezek kiemelkedő színvonalúak: Balassi Bálint 50. (51.) zsoltára, amelynek ez a második nyomtatott kiadása a *Balassi-epicídium* (Vizsoly 1596) után, illetve Nyéki Vörös Mátyás zsoltárparafraízai és Mária-énekei. Nagy kár, hogy Lukácsy Sándor kísérő tanulmánya éppen csak megemlíti a verseket, pedig megjelentetésük háttére elsőrangú irodalomtörténeti kérdés.

Az esszéstílusban megírt kiváló kísérő tanulmány egyébként jórészt az imádságot mint irodalmi műfajt elem-

zi, teljes joggal, hiszen ez olyan terület, amelyet már a felvilágosodás óta egyre kevésbé szokás az irodalomhoz számitani. Bemutatja a tanulmány Pázmány nyelvi építkezését, összehasonlításként kódexeink szövegéből idéz, protestáns oldalról viszont csak egyetlen (későbbi) imádságszerzőt említ: Bethlen Miklóst. Annál nagyobb hangsúlyt kap az a nevezetes eset, amikor Mihálykó János eperjesi evangélikus (nem református, ahogyan Lukácsy Sándor írja) prédikátor az imák nagy részét kinyomtatta a saját neve alatt, s ezt Pázmány az imádságoskönyv második kiadásában megfelelő iróniával kommentálta is. Lukácsy Sándor szövegéből és jegyzeteiből ugyanakkor nem tűnik ki, hogy a protestánsok nem szorultak rá feltétlenül Pázmány plagiálására; elég felütni a *Régi Magyarországi Nyomtatványokat* vagy Incze Gábor művét a XVI–XVII. századi magyar református imádságról, hogy lássuk a valóságos helyzetet. Imádságokat írt vagy fordított a XVI. században Melius Péter (1562), Heltai Gáspár (1567–1574 között), Huszár Gál (1574), Huszár Dávid (1577), Károlyi András (1580), Szalaszegi György (1593 és 1602), Debreceni Szőr Gáspár (1599) és Gyulai János (1599), tudunk róla, hogy létezett egy unitárius imagyűtemény (1592–1597 között), s akkor még nem is vettük